

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ ВІДНОСИН НА ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

БАБИНЕЦЬ І.І. (Ужгород)

По-новому зазвучало міжнародне співробітництво регіонів після розвалу соціалістичних політичних режимів у Східній та Центральній Європі наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст. На етапі становлення нових міждержавних відносин свою позицію повинна була зайняти і молода незалежна українська держава. Насамперед дружні відносини потрібно було налагодити з сусідами. І так вже склалося історично, що серед країн колишнього Радянського Союзу Україна найбільше була зв'язана з Угорщиною. Тому і не дивно, що Угорська Республіка однією з перших країн світу визнала державну незалежність України. 1 грудня 1991 р. український народ зробив свій вибір на користь незалежності, і вже через два дні, 3 грудня, між Україною і Угорщиною були встановлені дипломатичні відносини [1]. Наступним важливим кроком у взаємовідносинах між країнами було підписання 6 грудня 1991 р. в Києві Договору про добросусідство та співробітництво [2]. Завдяки цьому, формування українсько-угорських відносин характеризувалося швидким розвитком: 4 грудня 1991 р. Угорщина відкрила Посольство в Києві, а дещо пізніше, 26 березня 1992 р., в Будапешті відкрилося Посольство незалежної України – перше українське закордонне представництво за останні більш як 70 років [3].

Однак перш ніж приступити до аналізу взаємовідносин між двома державами, потрібно зауважити, що вони існували й тоді, коли Україна була невід'ємною складовою Радянського Союзу. Особливо українсько-угорські зв'язки активізувалися в 1990-91 роках. Важливою подією в 1991 р. став офіційний візит тоді ще Голови Верховної Ради Української РСР Л. Кравчука до Будапешту 30 травня-1 червня [4]. Головною подією 31 травня 1991 р. стало підписання в парламенті Угорської Республіки Декларації про основи відносин між Україною і Угорщиною. Її підписали Л. Кравчук та Президент Угорської Республіки А. Гьонц [5]. Загалом же, протягом трьох днів було підписано 9 документів, які заклали підвалини двосторонніх відносин, серед них: консульська конвенція, Декларація про принципи співробітництва в гуманітарній сфері, Декларація про забезпечення прав національних меншостей та інші [6]. В ході переговорів було висловлено прагнення обох держав зміцнювати дружні добросусідські відносини. Обговорювались конкретні напрямки дальшого розвитку українсько-угорського взаємовигідного співробітництва в політичній, еко-

номічній, гуманітарній та інших галузях, що відповідає як їх національним інтересам, так і справі побудови нової, об'єднаної загальнолюдськими цінностями Європи. Підкреслювалося, що підписані в ході візиту документи піднімають відносини між двома країнами на якісно новий рівень. Було повідомлено, що сторони домовились завершити найближчим часом підготовку договору про співробітництво між Україною і Угорщиною з метою його якнайшвидшого підписання. Варто відмітити, що вперше думка про розробку такого договору виникла між представниками міністерств закордонних справ двох країн, коли Президент Угорської Республіки А. Гьонц восени 1990 р. зробив візит в Україну і на Закарпаття [7].

Поруч з підписанням Декларації про основи відносин між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Угорською Республікою від 31 травня 1991 року, яка визначила напрямки двостороннього співробітництва та юридично закріпила їх, була підписана і Декларація про принципи співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншостей, а також Протокол до неї [8]. Необхідність підписання такого документу була зумовлена тим, що в Україні проживає багаточисельна угорська національна меншина, особливо на Закарпатті (понад 95% від усіх угорців України) [9], а в Угорщині – значно менше українців (різні джерела наводять різні дані: від 674 українців та русинів до 35 тисяч) [10]. У Декларації обидві країни визнали, що вони поважають основні права і свободи національних меншин як на індивідуальній основі, так і разом з іншими особами в рамках своєї групи і зобов'язуються послідовно забезпечувати їх здійснення [11]. Другим за своїм значенням принципом Декларації є визнання сторонами права своїх громадян вільно визначити свою належність до національних меншин і надання гарантії, що їх рішення не викличе ніяких несприятливих наслідків (стаття 2) [12]. Не менш важливим пунктом документу є зобов'язання України і Угорщини створити для національних меншин такий статус, який забезпечував би їм ефективну участь у державних справах (стаття 5) [13]. Згідно з цим принципом меншинам можуть надаватися права різного рівня культурної автономії, а також права на адміністративно-територіальну автономію [14].

Особливістю механізму контролю за виконанням положень Декларації є те, що він був створений як на національному рівні, так і на

двосторонньому, тобто міжнародному рівні. Було вирішено сформувати державні органи, які займалися б справами національностей і національних меншин, на основі демократичної процедури і з урахуванням їх інтересів (стаття 7) [15] та створити Змішану комісію з представників державних установ і національних меншин двох країн. Повноваження і склад Змішаної комісії, яка збирається, як правило, два рази на рік по чергово на територіях України і Угорщини, було визначено у відповідному міжурядовому Протоколі (стаття 16), що додався до Декларації [16].

Обидві країни заявили в Декларації, що вони вітали б приєднання й інших держав до неї. Звичайно така заявка посилила міжнародне значення даного документу, оскільки зробила його відкритим для зацікавлених держав. Потрібно зауважити, що Україна першою з країн СНД взяла на себе міжнародне зобов'язання поважати права національних меншин, показавши, що захист цих прав належить до основних засад внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Щодо питання про укладення угорсько-українського договору, то слід відзначити, що його розробка проходила досить ретельно. Перший, підготовлений до весни 1991 р., український проект договору не включав питання про кордони і угорську нацменшину на Закарпатті. Принцип недоторканності кордонів було включено до проекту договору пізніше, після погоджень на рівні експертів. У результаті діяльності Змішаної комісії, до жовтня 1991 р. був готовий другий проект договору, в якому вже фігурувала пропозиція, яка виключала взаємні територіальні претензії, а також стаття, що фіксувала права національних меншин. Зокрема, у статті 1 Договору підкреслено: «Україна і Угорська Республіка розвиватимуть свої відносини як дружні держави. Вони послідовно керуватимуться принципами суверенної рівності, незастосування сили або загрози силою, непорушності кордонів, територіальної цілісності, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи одна одної, поважання прав людини і основних свобод, рівноправності і права народів розпоряджатись своєю долею, сумлінного виконання міжнародних правових зобов'язань, добросусідства, партнерства і співробітництва» [17]. У ході розробки документу угорська сторона врахувала, що до 1991 р. Україна – як частина Радянського Союзу – не була суверенною державою, і з жодною з сусідніх країн у неї не було договору про непорушність кордонів. Тому вона зверталась до сусідів з проханням про територіальні гарантії. Німеччина і Польща в 1991 і 1992 рр. також підписали договори, що виключають територіальні претензії з тими сусідами, з якими у них не було мирних договорів [18].

І Угорщина, і Україна на засіданнях парламентів ратифікували договір. В Угорщині у 1993 р. це проходило досить бурхливо, тому що проти ратифікації виступали представники радикального напрямку урядової партії. Більшість побоювань було висловлено з боку представників очолюваного І.Чуркою крила урядової партії Угорський демократичний форум (УДФ), на думку яких, Угорщина не повинна відмовлятися від можливості мирного повернення своїх територій у майбутньому очевидна (під «своїми територіями» в даному випадку розумілася територія Закарпаття – *І.Б.*) [19]. Однак, не зважаючи на це, за угорсько-український договір проголосувало 223 депутати, 39 – проголосували проти і 17 утримались. Серед 25 чоловік, які проголосували проти, представники УДФ, 10 – представники партії дрібних господарів, один – представник Християнсько-демократичної партії і троє – незалежні депутати. Представники всіх трьох опозиційних партій (Союз вільних демократів – СВД, Угорська соціалістична партія – УСП і Союз молодих демократів – Фідес) одноставно проголосували «за» [20]. Тодішній Президент Угорської Республіки А.Гьонц особливо підкреслив: «В сучасній складній міжнародній ситуації ... для нас дуже заспокоюючим є те, що в Україні ми маємо такого сусіда, який здійснює конструктивну політику добросусідських зв'язків. Чудовим фактором виваженої, терпеливої політики керівництва України є те, що в такій багатонаціональній країні, на відміну від інших регіонів колишнього Радянського Союзу, панує мир і забезпечуються особисті і колективні права національних меншин» [21]. Погодьмося, що за такою повагою до політики України стоять конкретні справи, бо держави завжди охоче мають ділові стосунки з стабільним партнером.

Договір про добросусідство та співробітництво між Україною і Угорською Республікою, який підписали Президент України Л.Кравчук і Прем'єр-Міністр Угорщини Й.Антал, був заключений на 10 років, але його дієвість автоматично продовжується, якщо одна з країн за рік до закінчення його чинності у письмовій формі не повідомить намір відмовитися від нього [22].

Аналізуючи темпи та напрями розвитку двосторонніх відносин на початку 90-х рр. ХХ ст. можна констатувати, що їхня розбудова значно випереджала розвиток відносин нашої держави з іншими країнами Центральної та Східної Європи. Наприклад, станом на березень 1993 року між Україною і Угорською Республікою вже було підписано 25 документів [23], які регламентували їхню співпрацю у політичній, економічній, культурній, науково-технічній, екологічній та гуманітарній сферах. Логічним результатом українсько-угорських відносин стало відкриття Посольства України в Будапешті 26 березня

1992 р. [24]. Це – велика подія в історії української дипломатії, самостійної розбудови міждержавних відносин незалежної України. Після того, як Росія присвоїла собі монопольне право на правонаступництво СРСР в дипломатичній сфері і на спільно надбане майно за кордоном, Україна змушена була чекати можливості створення своїх представництв у країнах світу. Перші кроки на дипломатичному поприщі були надзвичайно важкі. Українське представництво навіть не мало приміщення, хоч у Будапешті було 27 будинків, якими володіло посольство СРСР [25]. Та на допомогу прийшло угорське Міністерство закордонних справ і керівники «Закарпатлісу» й «Лісбанку», у зв'язку з чим вдалося вирішити, аби Україна взяла в оренду красивий будинок по вулиці Новграді, 8. Зокрема, тодішній заступник міністра закордонних справ України Б. Тарасюк зазначив: «Якби не допомога закарпатських бізнесменів, то цієї радісної події в Будапешті ще довго би не було...» [26]. Це ще раз підтвердило: Закарпаття було і є тим своєрідним перелазом надійності у стосунках України зі своїми сусідами. А Надзвичайним і Повноважним представником України в Угорщині був призначений Д. Ткач, який після розвалу Радянського Союзу виконував функції Тимчасового Повіреного у справах України в Угорщині [27].

Про значимість Закарпатської області у взаємовідносинах двох країн свідчить і той факт, що в липні 1993 р. в м. Ужгороді було відкрито Генеральне консульство Угорщини зі сферою діяльності у Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях [28]. Це дало можливість безпосередньо обговорювати і швидко розв'язувати проблеми, пов'язані з угорсько-українськими контактами. На урочистій церемонії відкриття в обласній державній адміністрації відбулася зустріч представника Президента України в Закарпатті М. Крайла з делегацією Міністерства закордонних справ Угорщини на чолі із заступником державного секретаря цього Міністерства І. Баба. На зустрічі також були присутні посол України в Угорщині Д. Ткач, консул Угорщини в Ужгороді Ш. Поважаї, посол Угорщини в Україні І. Варга та начальник консульського управління в Україні П. Сардачук [29].

Учасники зустрічі, поруч з обговоренням питань угорсько-українського співробітництва, обмінялися також думками про роль об'єднання «Карпатський євро регіон» у розвитку економічних взаємозв'язків між двома країнами. Нагадаємо, що дане об'єднання було створено 14 лютого 1993 р. з метою сприяння та координації багатосекторного прикордонного співробітництва [30]. Це був перший євро регіон, утворений виключно з регіонів колишніх комуністичних країн без участі жодної держави – члена ЄС. До складу цього утворення увійшли прикордонні

області Угорщини, України, Словаччини та Польщі. Важливим етапом безпосереднього формування Карпатського євро регіону стала конференція в м. Ніредьгаза (Угорщина), яка відбулася у травні 1992 р., де вперше була представлена і обговорена ідея його створення, та нарада представників заінтересованих регіонів, що проходила у червні того ж року в м. Ужгороді (Україна) [31]. На ужгородській зустрічі був сформований спеціальний комітет, який в листопаді 1992 р. закінчив підготовчу роботу, і було прийнято два важливі документи – Договір і Статут організації [32]. А в середні лютого 1993 р. в м. Дебрецені (Угорщина) була підписана спільна Декларація міністрів закордонних справ Польщі, Угорщини і України та установчі документи об'єднання «Карпатський євро регіон» [33]. Від України участь у підписанні брав А. Зленко, а від Угорщини – Г. Єсенські. Безумовно, дана подія розглядалася як історична віха на шляху розбудови нової архітектури безпеки і співробітництва у Центральній і Східній Європі. Поява міжнародної асоціації, до якої увійшли карпатські регіони Польщі, Угорщини, Словаччини (асоційований член) і України (Закарпатська область), стала можливою завдяки ініціативам органів місцевого самоврядування і місцевих адміністрацій цих держав при активній підтримці дослідницького інституту «Схід–Захід» (США) і такої впливової організації, як Рада Європи. Під час урочистої церемонії підписання установчих документів асоціації говорилося про бажаність розширення її географічних рамок за рахунок прикордонних повітів Румунії, представники яких були присутні у Дебрецені в якості спостерігачів, а також, як було підкреслено Міністром закордонних справ України А. Зленком, шляхом додаткового включення до євро регіону ряду адміністративно-територіальних одиниць України, зокрема Львівської, Івано-Франківської і Чернівецької областей, що й було зроблено згодом [34].

Особливе місце в розвитку прикордонного співробітництва в напрямі формування транскордонного європейського регіону посіла Закарпатська область. Це обумовлюється як інтернаціоналізацією суспільно-економічного життя порівняно з іншими регіонами України, так й ідеальним географічним розташуванням Закарпаття, яке має кордони з Румунією, Угорщиною, Словаччиною і Польщею. Помітну роль у стимулюванні цих процесів відіграють і позаекономічні мотиви, що базуються на таких підвалинах, як наявність національно-споріднених етнічних груп у сусідніх країнах та належність у минулому до єдиного регіону, розділеного в силу історичних обставин політичним кордоном. І тому, Закарпатській області відводилася роль гаранта стабільних відносин України із сусідніми державами, зокрема з Угорською Республікою.

Отже, можна відзначити, що після розвалу

Радянського Союзу, Україна, будучи вже в котрешу ошукана «старшим братом», зокрема в дипломатичній сфері, змушена була докласти багато зусиль, щоб встановити дружні взаємовідносини як з країнами-сусідами, так і з тими, з якими не мала безпосереднього кордону. Розуміючи становище України, ряд держав йшли їй назустріч, допомагаючи утвердитися на міжнародній арені та налагодити цивілізовані міждержавні відносини. Слід відзначити, що такий спільний пошук дуже швидко реалізувався в сусідній Угорщині в силу тих обставин, про які йшлося вище. Угорська Республіка першою визнала незалежну Україну і встановила з нею дипломатичні відносини. Ще до цих подій, між двома країнами була створена солідна правова база

для захисту на їх території прав національних меншин, яка відповідає стандартам міжнародного права в сфері прав людини. Потім послідував Договір про основи добросусідства та співробітництва, який визначив співпрацю у політичній, економічній та культурно-освітній сферах. Починаючи з 1990 р. частими стали офіційні візити угорських делегацій до України й українських до Угорщини, в результаті яких підписувалися взаємовигідні угоди. Потрібно зауважити, що і по сьогоднішній день відбуваються зустрічі між представниками України і Угорської Республіки як на найвищому, державному, рівні, так і на рівні прикордонних регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Задорожній О. Україна-Угорщина: міст до наступного тисячоліття. - К.: Парламентське вид-во, 2001. - С. 14.
2. Договір про добросусідство та співробітництво між Угорською Республікою та Україною// Календар українців Угорщини на 1998 рік/ Відп. ред. д-р О.Русин.- Ужгород: Карпати, 1998.- С. 26.
3. Сорока М. Київ – Будапешт: рух двосторонній// Урядовий кур'єр.- 1993.- 2 берез.- С. 3.
4. Демиденко В. Л. М. Кравчук: «Візит був плідотворним»// Новини Закарпаття.- 1991.- 5 черв.- С. 1.
5. Там само.
6. Дипломатичне досьє: Брифінги в МЗС України// Політика і час.- 1994.- №10.- С. 83.
7. «Сторони поважають територіальну цілісність одна одної...»// Новини Закарпаття.- 1993.- 29 червня.- С. 2.
8. Декларація про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей// Політика і час.- 1992.- №11-12.- С. 25.
9. Лизанець П. Угорці на Україні// Календар українців Угорщини на 1999 рік/ Відп. ред. д-р О.Русин. (Magyarországi ukránok 1999 évi kalendáriuma/ Felelős szerkesztő: dr Ruszin E.).- Ужгород: Гражда - Карпати, 1999.- С. 23-24.
10. Українці в Угорщині// Календар українців Угорщини на 1998 рік/ Відп. ред. д-р О.Русин.- Ужгород: Карпати, 1998.- С. 23.
11. Декларація про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей. - С.25.
12. Там само.- С. 26.
13. Там само.
14. Денисов В. За стандартами міжнародного права// Політика і час.- 1992.- №11-12.- С. 31.
15. Декларація про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей. - С. 26.
16. Протокол до Декларації про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей// Політика і час.- 1992.- №11-12.- С.28.
17. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою// Політика і час.- 1992.- № 4.- С. 24.
18. «Сторони поважають територіальну цілісність одна одної...».- С. 2.
19. Там само.
20. Там само.
21. Правденко С. Будапешт: попереду весна// Голос України.- 1993.- 2 берез.- С. 2.
22. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою.- С. 27.
23. Сорока М. Україна – Угорщина: продовження діалогу// Урядовий кур'єр.- 1993.- 27 лют.- С. 1.
24. Русин О. Перше посольство України – в Угорщині// Календар українців Угорщини на 1998 рік/ Відп. ред. д-р О. Русин.- Ужгород: Карпати, 1998.- С. 20.
25. Ільницький І., Нитка В. Україна і Угорщина в новій Європі (Розмова з послом України в Угорщині Дмитром Ткачем, який тиждень тому вручив вірчі грамоти Президенту Угорської Республіки Арпаду Гьонцу)// Новини Закарпаття.- 1992.- 10 жовтня.- С. 7.
26. Нитка В. Будапешт, вул. Новграді, 8// Новини Закарпаття.- 1992.- 31 берез.- С. 2.
27. Ільницький І., Нитка В. Україна і Угорщина в новій Європі. - С. 7.
28. Відкрито Генеральне консульство// Новини Закарпаття.- 1993.- 5 черв.- С. 1.; Попович І. Генконсульство інформує...// Новини Закарпаття.- 1994.- 22 груд.- С. 2.
29. Відкрито Генеральне консульство. - С. 1.
30. Митряєва С., Дулеба О. Роль Карпатського євро регіону в зміцненні безпеки та стабільності в Центрально-Східній Європі// Регіональні студії. Вип. №1: 36. наук. праць/ Укл.: М.Лендєл.- Ужгород: Ліра, 2001.- С. 69.
31. Передерій О., Устич С. Від «прозорих» кордонів до умовних// Політика і час.- 1993.- №4.- С. 22.
32. Там само.

33. Крижанівський В. Міст на шляху до інтеграції// Політика і час.- 1993. -№4.- С. 17.

34. Попович І. Карпатський євро регіон: поступ і пріоритети// Новини Закарпаття.- 1994. -17 лют. - С. 4.

РЕЗЮМЕ

СТАНОВЛЕНИЕ УКРАИНСКО-ВЕНГЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ В НАЧАЛЕ 90-Х ГОДОВ XX ВЕКА

Бабинец И.И. (Ужгород)

Статья посвящена проблеме, связанной со становлением украинско-венгерских отношений после развала Советского Союза. Обращается внимание на то, что Венгрия была одной с первых стран, с которой Украина подписала Договор о добрососедстве и сотрудничестве.

Автор вкратце характеризует основные правовые документы, подписанные в начале 90-годов, которые стали основой для дружественных взаимоотношений между двумя странами. Рассматриваются причины, почему именно между Украиной и Венгрией возникла необходимость наладить хорошие политические, экономические, культурные связи и то, какие трудности возникли на этом пути.

SUMMARY

THE ESTABLISHMENT OF UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS AT THE BEGINNING OF THE 90-S OF THE 20-TH CENTURY

Babinec I. (Uzgorod)

The article is devoted to the problems, connected with the establishment of the Ukrainian-Hungarian relations after the breakdown of the Soviet Union. The attention is paid to the fact, that Hungary was one of the first countries with which Ukraine signed the Agreement about the principles of neighbourship and collaboration.

The author in short characterizes the main legal documents signed at the beginning of the 90-s. These documents became the basis for the friendly relations between these two countries. In the article we can see the reasons for the appearance of the political, economic, cultural relations between Ukraine and Hungary, and all the difficulties on this way.

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ – НОВИЙ ФАКТОР ЕТНОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАКАРПАТТІ 90-х рр. ХХ ст.

ЗАН М.П. (Ужгород)

Закарпаття 90-х рр. ХХ ст. опинилось у центрі євроазійських міграційних переміщень. На порядок денний постав цілий комплекс проблем біженців, нелегальної транзитної міграції, трудової еміграції закарпатців, проблеми репатріації і т.д. Ці аспекти дедалі активніше висвітлюються обласною періодикою, стають предметом виступів та дебатів на міжнародних конференціях та зустрічах фахівців-практиків і науковців.

Предметом цієї розвідки є висвітлення болючої для суспільного здоров'я демографічної проблеми Закарпаття 90-х рр. ХХ ст. – нелегальної міграції. Залучені для цього архівні та статистичні матеріали дозволять краще усвідомити роль та сутність цього явища як нового фактору етнодемографічних процесів на Закарпатті.

Статистика показує, що імміграційні потоки до 1994 р. кількісно переважали над еміграційними. Так, з часу набрання чинності Закону України «Про громадянство» (13.11.1991 р.) вже на кінець 1994 р. в Закарпатську область іммігрувало на постійне місце проживання 2926 осіб – громадян інших держав. З них 23% не належать до «корінних національностей, що проживають на Закарпатті» [1].

Проблемними питаннями міграційних процесів на Закарпатті початку 90-х рр. постали біженці із територій Придністров'я, Грузії, Чечні, Таджикистану, «які мають тут родинні зв'язки, або самі є вихідцями із Закарпаття». Так, тільки за 1993-го і першу половину 1994 р. до органів виконавчої влади звернулось близько 30 чол. з клопотанням про сприяння їм у працевлаштуванні, забезпеченні житлом і т.ін.